

ZRÍNYI MÁTYÁS KIRÁLY ÉLETÉRŐL VALÓ ELMÉLKEDÉSEK CÍMŰ MŰVÉNEK DATÁLÁSÁHOZ

Készülő PhD-disszertációm (*Zrínyi prózai műveinek kéziratos és nyomtatott szöveg-hagyományja*) előtanulmányai során szembesülnöm kellett – többek között – azzal, hogy Zrínyi Miklós minden – a Bónis-kódex¹ révén – ismert magyar nyelvű prózai művének keletkezési adata tisztázatlan. Az *Áfium* datálásának kérdését már R. Várkonyi Ágnes felvetette,² de nem tudhatjuk bizonyosan azt sem, mikorra készült el a *Vitéz hadnagy* (egyáltalán: valóban az-e a *Vitéz hadnagy* című Zrínyi-traktátus, amit ilyen címmel ismerünk?), és az 1990-ben bibliofil kiadásban megjelent *Mátyás király életéről való elmélkedések*³ sajtó alá rendezői is sok, új szempontot és adatot felsorakoztató filológiai észrevételt tettek. A Mátyás-tanulmány keletkezési idejével kapcsolatban ugyan sem az újabb szakirodalomban, sem saját kutatásaim során nem bukkant fel olyan új adat, mint a történész számára *Az török áfium* esetében, a történelmi tények, adatok pusztá újragon-dolása-értelmezése és a bibliofil *Elmélkedések*-edíció kísérőtanulmányainak problémá-felvetései mégis új álláspont felvetésére készítettek.

A Zrínyi-szakirodalom a *Vitéz hadnagy* elkészülte utánra teszi a *Mátyás-elmélkedések* megszületését, és 1656/57 telét jelöli meg a királytűkőr megírásának időpontjául.⁴ Ezt a kutatás által kikövetkeztetett keletkezési időt nem érzem eléggé megnyugtatónak. Az bizonyos, hogy a Hunyadi Mátyást középpontjába állító tanulmány 1657 októberében már készen volt, hiszen Megyeri „cenzori” levelében említi „Az Mátyás Királyrul valo Historia”-t.⁵ Sőt ha hihetünk Zrínyinek, s nem poetica licenciából írta, hanem a munka írásakor még valóban a portugál trónon ült IV. János király,⁶ akkor már legalább egy évvel korábban, 1656-ban el kellett készülnie művével.⁷

¹ A Zrínyi-prózát tartalmazó kéziratos könyv a Bónis-család könyvtárában maradt fenn. A harmadik elő-zéklap-rektó közepén Mátray Gábor könyvtáros kezétől származó kézirattári címbejegyzés: *Gróf / Zrínyi Miklós / munkái / folyó beszédben. / XVIII-ik századi kézirat*. OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 412.

² R. VÁRKONYI Ágnes, *Török világ és magyar külpolitika*, Bp., 1975.

³ Gróf ZRÍNYI Miklós, *Mátyás király életéről való elmélkedések*, kiad., tan. KOVÁCS Sándor Iván, KULCSÁR Péter, Bp., Magyar Bibliofil Társaság, 1990.

⁴ KULCSÁR Péter, *Zrínyi és az eszményi fejedelem: 1634–1656. A „Szent László-beszéd” és a „Mátyás-elmélkedések”* = Gróf ZRÍNYI Miklós, *Mátyás király életéről való elmélkedések*, id. kiad., 49–50. (A továbbiakban e tanulmányra így hivatkozom: KULCSÁR 1990.)

⁵ „Az Mátyás Királyrul valo Historia, oly hasznos és szükséges, az mint az minden napi cledel [...]” Megyeri levele Zrínyihez, Drassburg [Darufalva], 1657. november 8. (Bónis-kódex, 1a lap.)

⁶ „Portugallyaban előb hogy sem *mostani János Királt* az ki akkor Dux Bragantiae vala, választották volna...” (Bónis-kódex 82a, 10–11. Az én kiemelésem – Cs. I.)

⁷ IV. János 1640-től 1656-ig ült az uralkodása kezdetével függetlenné vált Portugália trónján.

Tekintsük át az 1650-es évtized eseményeit!

A magyar trónon 1637 óta III. Ferdinánd ült, aki 1657 áprilisában hunyt el. „Egyik fia, IV. Ferdinánd, 1647 óta szintén koronázott királya volt Magyarországnak, de 1654. június 9-én váratlanul meghalt.”⁸ 1653-ban eltávozott az élők sorából Pálffy Pál nádor, az Erdély-párt vezére. Helyébe a párton belül Zrínyi lépett, míg a nádor az 1655. évi országgyűlésen kötött kompromisszum alapján „az a Wesselényi Ferenc lett, aki a császári párt oldalán a legközelebb állt Zrínyiekhez”.⁹ Még ezen az országgyűlésen magyar királlyá koronázták I. Lipótot, III. Ferdinánd másik fiát. A török birodalom súlyos hatalmi válsággal küszködött: a padisah, az 1648-ban trónra ültetett IV. Mehmed 1655-ben még alig tizennégy éves. Velence visszaszorította az oszmánok földközi-tengeri uralmát, és 1652-ben vereségeket szenvedtek a törökök Magyarországon is (Kostajnica, Kiskomárom, Vezekény). II. Rákóczi György erdélyi fejedelem saját befolyása alá vonta a Portavazallus Moldvát és Havasalföldet, majd 1657 elején kozák és svéd szövetségben megindult Lengyelország ellen – a Porta tiltakozásával mit sem törődve.

Tehát 1656–57-ben született volna a *Mátyás-elmélkedések*, a Lengyel hadjáratra készülő II. Rákóczi Györgynek címezve, amikor egy tizenhat éves (Mátyás-korú!) uralkodója van Magyarországnak Lipót személyében, s másfél év után utalna vissza az 1655. évi országgyűlésre, illetve az annak kapcsán született, kifejezetten Mátyás-ellenes *Modus reparandi Hungariae* című anonim (valószínűleg Pálfalvai János erdélyi püspök által írt) röpiratra? „A mai szakirodalom úgy véli – alkalmasint joggal –, hogy ez a keltezetlen mű [ti. az *Elméledések* – Cs. I.] egyúttal az 1655-ös országgyűlés alkalmával előtérbe került problémákra is választ keres, ilyenformán cáfolat a Pálfalvai-féle röpiratban foglaltakra, noha azokra nem tesz célzást. Keletkezését szorosabban 1656/57 telére szokás datálni” – foglalja össze (ha jól érzem, némi kétellyel)¹⁰ a Zrínyi-kutatás datálásra vonatkozó álláspontját Kulcsár Péter.¹¹

Az 1656–57 telét mint keletkezési dátumot tulajdonképpen csak II. Rákóczi György készülő hadjáratával magyarázhatjuk; feltéve, hogy a mű „címzettje” csakugyan az erdélyi fejedelem. Pedig ha a történelmi szituációt vallatjuk, inkább gyanakodhatnánk az 1654–1655. évekre. Zrínyit ekkor erősen foglalkoztatta az a gondolat, amelyet megosztott a fejedelemmel is, hogy tudniillik: „Az egész Európának szeme mastan ausztriai háznak debilitását nézi, spanyol király fiú magzat nélkül vagyon, [...] Császár beteges és erőtlén és minden ember prófétálja halálát nemsokára, az öregbik fia penig igen ifjú és sok változásokhoz alája vettetett, míg megért emberkort ér, az kisebbik egységtelen és kevés reménségő. Az Isten tartsa meg őket hazánk és körösztétség javára, de ha vala-

⁸ KULCSÁR 1990, 47.

⁹ KULCSÁR 1990, 49.

¹⁰ Egy helyen Kulcsár „el is szólja magát”: „A túlbuzgó vallásosságot határozottan kiutasítja [Zrínyi a *Mátyás-elmélkedésekben*] a királyi virtus alkotóelemei közül. [...] Nagy súllyal eshetett latba az is, hogy a Habsburg-párt királyjelöltje az az I. Lipót volt, akit [...] papnak neveltek.” (KULCSÁR 1990, 58; kiemelés tőlem – Cs. I.) Vagyis a Mátyás-tanulmány írásakor Lipót még csak királyjelölt lett volna?

¹¹ KULCSÁR 1990, 50.

hogy az állapot változnék, gondolja meg Nagyságod, minemü állapotok lennének.”¹² Ha helyes a kutatásnak ama hipotézise, hogy a *Mátyás-elmélgedések* akkor született, amikor „reális esély mutatkozott arra, hogy Magyarország kihúzza a fejét a kettős hurokból, felkészüljön a trón hamarosan megüresedésére, és nemzeti királyjelöltet keressen magának”,¹³ ez a történelmi pillanat 1654–55-ben állt fenn, amikor IV. Ferdinánd már meghalt, s új fiatal királya még nem volt az országnak. A nádorválasztó s királykoronázó céllal összegyűlt diéta is inkább kedvezhetett a Mátyás-tanulmányban megírt államvezetési eszmények végiggondolására, mint egy háborúra készülő időszak, aminő Rákóczi lengyelországi terveinek köszönhetően 1656/57 tele volt. A Habsburg-uralomnak az évtized közepére bizonytalanná vált jövője vezethette Zrínyit Portugália történelmének és politikai helyzetének tanulmányozásához is: a Habsburgok ibériai hatalma ugyanúgy meginogni látszott 1654-ben, miként a magyarországi, hiszen az 1637–1640-es felkelés óta független Portugáliát éppen 1654-ben ismerte el nemzetközi szerződésben és vette védelme alá Anglia, s fiúutód híján nem volt már bizonyos a spanyolországi Habsburg-királyság jövője sem.¹⁴ Ha az erdélyi fejedelemnek címzett műként olvassuk a Mátyás-tanulmányt, szintén 1654/55-tel, a havasalföldi zsoldoslázadással magyarázható, miért szentel munkájában Zrínyi oly nagy figyelmet Giskrának: 1655 júliusa, Heriza ellenvajda veresége és erdélyi fogságba vetése után ez a példázat már aktualitását veszítette.¹⁵

Mindent összevetve: bár cáfolni nem tudom, hogy 1656/1657 telén keletkezett ez a Zrínyi-mű, legalább annyi adatot találhatunk az 1655 tavasza–nyara mellett.

¹² Levél II. Rákóczi Györgynek, dátálatlan. ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, II, *Levelek*, kiad. KLANICZAY Tibor, CSAPODI Csaba, Bp., 1958, 225, a 212. sz. levél. A sajtó alá rendezők 1655 január–februárjára teszik a levél valószínű keltezését, ám a császár „igen ifjú és sok változásokhoz alája vetetett, míg megért emberkort ér”-ő, Ferdinánd nevű fia 1654. június 9-én meghalt, ez a levél tehát 1654. június 9-e előtt íródott.

¹³ KULCSÁR 1990, 48.

¹⁴ 1646-ban meghalt Károly Boldizsár, IV. Fülöp spanyol király fia, az újabb fiúgyermek, a későbbi II. Károly csak 1661-ben született.

¹⁵ A havasalföldi felkelésről lásd *Erdély története*, II, *1606-tól 1830-ig*, írták PÉTER Katalin, TRÓCSÁNYI Zsolt, R. VÁRKONYI Ágnes, főszerk. KÖPECZI Béla, szerk. MAKKAI László, SZÁSZ Zoltán, Bp., 1986, 713–714.